

Petra Šoštarić

Ponovljene klauzule antičkih pisaca u epu *De vita et gestis Christi* Jakova Bunića

1. Uvod

Ep *De vita et gestis Christi* Jakova Bunića, objavljen 1526. u Rimu, digitaliziran je prije nekoliko godina. Time je postao i računalno pretraživ, što je iskorišteno za potrebe ovog rada čija tema su klauzule, tj. završeci stihova, i to samo one koje se pojavljuju najmanje dvaput u Bunićevom epu, bilo identične, bilo modificirane. Rezultati pretraživanja mogu se usporediti s onima dobivenim traženjem istih klauzula u korpusu antičkih pisaca, odnosno talijanskih humanista, preko računalnih zbirki *Poesis* i *Poeti d'Italia*. Klauzulama, tj. zadnjim dvjema stopama u heksametru, stihu latinske i grčke epike, je svojstven uvijek isti raspored i broj slogova (daktil + spondej/katalektički daktil)¹. One su zbog toga lako pamtljive, te su pjesnicima, kako kaže Vratović, “same od sebe dolazile u pero”. Izbor riječi u heksametru diktira metrička struktura te je lakše je imati pri ruci već provjerenu klauzulu nego smišljati novu. Piscu bi, u trenutku kad završava stih, mogle pasti na pamet riječi koje je neki njegov književni prethodnik upotrijebio na tom mjestu u stihu te bi ih slobodno mogao iskoristiti. Takva praksa nije se smatrala plagiranjem, nego je, da pače, bila poželjna kao dokaz obrazovanja i načitanosti, te legitimacija unutar književne tradicije. Humanistički milje teži za oponašanjem antičkih autora i u njima traži nadahnuće. Učenici u školi parafraziraju stihove klasičnih pjesnika u prozi i zatim opet oblikuju u stihove da bi stekli vještinu pisanja poezije na latinskom, a uz to velik broj stihova uče napamet. Nemoguće je pisati bez da obrazovanje i utjecaji dođu do izražaja, a suptilna upotreba tuđih klauzula znak je dobrog stila.

Klauzule koje je Bunić upotrijebio najmanje dva puta (uključujući i one koje i u promijenjenom obliku zadržavaju istu metričku shemu, bez obzira na to da li je, recimo, dodan prefiks (koji onda pripada prethodnoj metričkoj stopi) ili jedan padež zamijenjen drugim (npr. dativ i akuzativ plurala a-deklinacije, čiji nastavci imaju istu metričku vrijednost)) bit će podijeljene na

1. one koje potječu od antičkih pisaca (do 6. st. n. e.)
2. ostale, kojima ću pokušati utvrditi porijeklo koliko je to moguće.

¹ Rjeđe je pretposljednja stopa spondej (tzv. *versus spondiacus*).

Jedna se klauzula može pojaviti na više mjesta unutar jednog epa ili čak cijelog opusa, o čemu svjedoči Ovidije u primjeru a6. Zbog prevelikog broja rezultata dobivenog provjeravanjem svih klauzula u djelu, ispitivanje je suženo samo na one koje se pojavljuju najmanje dvaput. U istraživanju su bile korištene dvije računalne zbirke: program *Poesis*, pomoću kojeg se može pretraživati korpus antičkih pisaca, te internetska stranica *Poeti d'Italia* koja omogućava isto to za djela talijanskih humanista. Budući da još nisu svi rukopisi neolatinskih pisaca dostupni i u digitalnom formatu, ovdje izneseni rezultati za 2. grupu ne mogu se smatrati konačnima. Rezultati ovog istraživanja mogu nas uputiti na pisce koje Bunić rado čitao i koji su na njega izvršili najveći utjecaj. Očekivani su autori s popisa školske lektire, a učestalost pojavljivanja može pružiti uvid u Bunićeve čitalačke preferencije.

2. O piscu i djelu

2.1 Jakov Bunić

Jakov Bunić (Iacobus Bonus Ragusaeus), rođen je početkom 1469. u dubrovačkoj plemićkoj obitelji. Školovao se u Dubrovniku, Padovi i Bologni. Bio je uspješan u svim područjima svoje djelatnosti: obogatio se kao trgovac sagovima i dragim kamenjem, pet puta je vršio dužnost kneza Republike kojoj je služio i kao poslanik na strane dvorove, a njegova su književna djela bila popularna u krugovima obrazovanih čitatelja. Jedan je od rijetkih hrvatskih latinista čija su nam djela - sva tiskana još za njegova života, što je još rjeđi slučaj - u potpunosti sačuvana². Autor je nastarijeg epa u hrvatskoj književnosti, *De raptu Cerberi (Otmica Kerbera)*. Taj je alegorijski spjev u 1.006 heksameta objavljnjen oko 1500. u Rimu. Tema je najvećim dijelom preuzeta iz Senekine tragedije Hercules, ali glavni stilski i jezični uzor je Vergilije³. Bunić 1526. u Rimu objavljuje i prvi europski ep pisan u protureformacijskom duhu, *De vita et gestis Christi (Život i djela Kristova)*, koji se sastoji od 16 pjevanja u 10.049 heksameta. U epu se prema evanđeljima, naročito Matejevom, kronološki prikazuju zgrade iz Kristovog života. Djelo je pisano pod utjecajem Vulgate, Juvenska i Vergilija⁴. Vratović ga ne smatra visokim pjesničkim ostvarenjem, no priznaje Buniću "izvanredno oblikovane cjeline i vrlo visoku razinu latinske dikcije"⁵. Glavičić drži da su Bunićevi epovi i danas od velike kulturno-povijesne vrijednosti, te da se Bunić "u brojnim opisima mora predstavio kao jedan od najboljih marinista naše stare književnosti", a njegov latinski ocjenjuje kao "vrlo dobar"⁶. Ostala njegova djela su pisma i kraće pjesme upućeni prijateljima i znancima. Bunić je kao ugledan građanin i poštovan pjesnik umro u Dubrovniku 18. svibnja 1534. a

² v. Glavičićev predgovor uz izdanje Bunićevih djela 1978.

³ Körbler prema Kadić 1959.

⁴ *Hrvatski biografski leksikon*.

⁵ Vratović 1989.

⁶ v. Glavičićev predgovor uz izdanje Bunićevih djela 1978.

glavni izvor za poznavanje njegovog života je posmrtna tužaljka koju mu je ispjevao sugrađanin i prijatelj Damjan Benešić.

2.2 Bunićev ep u kontekstu renesansne neolatinske epike

Neolatinski su pjesnici od stihova najčešće koristili heksametar i elegijski distih.⁷ Heksametar su upotrebljavali za razne manje forme (epilij, pastoralu, satire, prigodne pjesme) i za epove, koji su po Grantovom sudu bili najneuspjeliji od svih oblika renesansnog neolatinskog pjesništva, a od kojih ćemo ovdje spomenuti nekoliko primjera. Autor najstarijeg humanističkog epa na latinskom je Francesco Petrarca koji je u djelu *Africa* opisao pobjedu Scipiona Afričkog nad Hanibalom. Nisu se svi bavili događajima iz davne prošlosti: Francesco Filelfo je u epu *Sphortias* polaskao svom patronu Francescu Sforzi, za što je bio i prikladno nagrađen. Pothvate vladara i vojskovođa, koji su svakako bili unosna tema, opjevali su još Baptista Mantuanus (*Trophaeum Gonzagae*) i Giambattista Cantalicio (*Gonsalvia*). Maffeo Vegio napisao je u dobi od 20 godina nadahnut nastavak Vergilijeve *Eneide*, a nešto kasnije opjevao život sv. Antonija u *Antonijadi*, te mit o zlatnom runu u epu *Vellus Aureum*. Najvažnijim epovima nastalima iz pera talijanskih humanista smatraju se Vidin *Christias (Kristijada)* i Sannazzarov *De partu Virginis (O Djevičinom porodu)*. Po svojoj tematici mogu se podijeliti u tri skupine:

1. povijesni
2. mitološki
3. religiozni.

Osobitost je treće skupine izrazit nesklad koji mogu izazvati klasične aluzije i poganska božanstva spomenuta u biblijskom kontekstu. Dok je npr. Vegio uspio u skladnom vergilijanskom heksmetru pisati o kršćanskoj temi bez kontaminacije antičkim elementima, Sannazzaro se nije mogao – ili želio – sasvim odreći antičke tradicije, te u njegovom paklu nalazimo Kerbera i Tisifonu, a o Kristovom rođenju, koje je prorekao Protej, pjevaju bog rijeke Jordan i nimfe grada Napulja.

Bunićev ep, objavljen iste godine kad i *De partu Virginis*⁸, stoljeće nakon *Antonijade* i devet godina prije *Kristijade*, zajedno s Vidinim pripada posebnoj podvrsti religioznih: kristološkim epovima. Modernija kompozicija i slobodniji tretman biblijskog predloška donijeli su veliku popularnost Vidinom spjevu, te je zbog toga Bunićev izvan Dubrovnika pao u zaborav⁹.

⁷ Grant 1965.

⁸ Službeno izdanje kojem su prethodila dva „piratska“.

⁹ Glavičićev predgovor uz izdanje Bunićevih djela 1978.

3. Ponovljene klauzule u djelu *De vita et gestis Christi* koje potječu iz djela antičkih pisaca

Primjeri nekoliko Bunićevih stihova čije su klauzule korištene više puta u epu:

a) klauzule iz djela antičkih pisaca:

1.

Mortales miseros tibi Rex hominumque Deumque. 1, 119
Stans secum, grato tibi rex hominumque, deumque, 13, 233
Tu mihi crura levas o rex hominumque, deumque? 14, 210
Verg. *Aen.*¹⁰ 1, 229

Modificirano:

Quaeque fatebantur Regemque, hominemque, Deumque. 3, 436

2.

Alma enixa dabis, sacrum cui nomen Iesus, 2, 64
Ille refert, deus ille deus, cui nomen Iesus, 11, 212
Juvenc. 2, 106

Modificirano:

Hic postquam magnum venientis nomen Iesu 7, 57
Ad sonitum, magnique auditum nomen Iesu. 12, 822
Hic subito facies, et nobile nomen Iesu 9, 401
Daemonas eicient hoc fulmine, nomine Iesu. 16, 455

3.

Milite cum communis erit, pater omnibus unus. 13, 289
Sicut et hic Populis supereminet omnibus unus, 3, 34
Hunc audite, salus populis est omnibus unus. 4, 496
His quibus infulsi celeberrimus omnibus unus. 428
Fert aciem mundo, Deus et Rex omnibus unus. 7, 13
Ulla uiros? nobis deus est pater omnibus unus. 11, 120
Quum Deus omnipotens amor unus, et omnibus unus 6, 350
Verg. *Geor.* 4, 184; *Aen.* 3, 716
Una animi facies eat his, corque omnibus unum, 16, 507
Nos etenim cum diis corpus sumus omnibus unum. 6, 357
Lucr. 1, 661; 3, 285
Sit genitor vobis, hoc et stirps omnibus una, 3, 351
Muneribus maiora quidem et tulit omnibus una. 13, 224
Verg. *Aen.* 5, 616; 2, 743

¹⁰ Kratice prema *Oxford Latin Dictionary*.

4.

Stipite quale cauo, magnaue sub arboris umbra 13, 211
Ven. Fort. *Vita Martini* 3, 353
In foliis altae mediam super arboris umbram, 16, 217
Post obdormiuit proiectus ad arboris umbram 9, 222
Catull. 64, 41

5.

Nam tibi mortalis quum sis deus esse videris. 11, 349
Cato, *Dict.* 1, 25
Quis tibi nunc porro tribus ex his esse videtur? 8, 455
Lucr. 1, 497; 1, 692; 1, 698; 1, 750; 3, 555; 3, 777; 4, 209; 4, 406; 4, 1277; 5, 19; 5, 258; 5, 565; 5, 578; 6, 980; 6, 1061

6.

Abiecit pallam, teretique monilia collo, 8, 478
Componit niveo gemmata monilia collo, 6, 319
Ciris, 1, 170
Ov. *Her.* 9, 57; *Met.* 10, 113; *Met.* 10, 254

b) Klauzule kojima se ne može ući u trag kod antičkih pisaca

1.

Daemonas arcentem depellere nomine Christi, 11, 820
Germine pubescit, nec vos nisi nomine Christi. 16, 602
Sancta fides haerere deo est in nomine Christi. 14, 350
Zuppardo, *Matteo, Alfonseis* 9, 159
Verino, *Ugolino, Epigrammata* 6, 11, 31

2.

Obuius assistit simulato in corpore Daemon, 5, 42
Hei malus humano cataphratus corpore Daemon 8, 106
nepoznatog porijekla

Od 464 ponovljene klauzule (koje pokrivaju ukupno 773 stiha) u Bunićevom epu *De uita et gestis Christi*, 294 se mogu pronaći (ponekad u promijenjenom obliku) u djelima antičkih pisaca. Pisac od kojeg Bunić najčešće posuđuje je Vergilije. Od 93 Vergilijeve klauzule, 7 ih je iz *Georgika*, 1 iz *Bukolika*, 7 se pojavljuje i u *Eneidi* i u *Georgikama*, 1 u sva 3 djela, a ostale su iz *Eneide*. Vergilija slijedi Ovidije, čije 42 *clausulae* (niti 50% Vergilijevih!) dolaze uglavnom iz *Metamorfoza*. Manje su zastupljena djela *Heroides* (7), *Amores* (4), *Ex Ponto* (4), *Fasti* (3), *Tristia* (1), a 2 se klauzule pojavljuju i u *Heroidama* i *Metamorfozama*. Zatim slijede Lukrecije (24) i Silije Italik (16), te Manilije i Stacije sa po 15, odnosno *Anthologia Latina* i Lukan s po 14 klau-

zula. Prvi kršćanski pisac po učestalosti je Paulin iz Nole s 13 klauzula, a odmah za njim je Juvenk s 12. Manje od 10 klauzula su dali Venancije Fortunat (8), Katul (7), Korip, Valerije Flak, Priscijan i Avit (6), Paulinus Petricordiae, Ciprijan Gal, Tertulijan, Avijen i Sidonije (5), Marcijal, Prudencije, Ciceron, *Ciris* i *Aetna* (4), Horacije, Klaudijan i Tibul (3), Simfozije, Lucilije, Seneka, Petronije, Enodije, Drakoncije, Juvenal, Augustin, Eugenije iz Toleda, Prosper Akvitan, Nemezijan i *Culex* (2), te Sulpicije, *Laus Pisonis*, Katon, Enije, Marije Viktorije, Propercije, Maksimijan, Halcidije, Laktancije, Hilarije, Merobaud i Arator (1). Djela iz kojih se klauzule posuđuju su najčešće epovi, ali mogu biti i druge književne vrste pisane u heksametru.

Većina se ovih autora može naći na popisima srednjovjekovne i renesansne školske lektire. Osnovu višeg obrazovanja u srednjem vijeku činila su pjesnička djela: Vergilijeve *Ekloge*, *Georgike* i *Eneida*, Horacijeve *Ode*, Stacijevi epovi, Lukan, Juvenal, Ovidijeve *Metamorfoze* i *Tristia*, te Senekine tragedije. Lista pjesnika koji su se čitali u školi postajala je iz stoljeća u stoljeće sve duža, a uz lektiru su se čitale i brojne antologije s izabranim ulomcima iz ostalih autora i djela (Valerije Flak, Tibul, *Aetna*, *Laus Pisonis*, Kalpurnije, Nemezijan, Makrobije, *Controversiae* starijeg Seneka...) ¹¹. Popularno je bilo sve što se smatralo poučnim: *Laus Pisonis*, pohvala časnom Pizonu koji se borio protiv Neronove tiranije, mudre misli u *Disticha Catonis*, satire jer upozoravaju na ljudske mane... Mnogi autori s ovih popisa danas se čine beznačajnima, no u srednjovjekovnim i renesansnim školama ostavili su svoj trag.

Na prijelazu iz srednjeg vijeka u renesansu u školski curriculum dodaje se Ciceron, a slabi interes za Lukanom, Klaudijanom i Senekininim tragedijama. Ovidije više nije zastupljen samo *Metamorfozama*, već i djelima *Heroide*, *Ex Ponto* i *Fasti*. Na važnosti dobivaju Perzije, Juvenal i Terencije. Od latinskih pjesnika koji se čitaju u školi u 15. st. Vergilije zauzima prvo mjesto po važnosti, a kao i Ciceron među proznim piscima, na njemu će ostati dok god bude humanističkog obrazovanja.

Zaključak

Školovani humanist poput Bunića morao je tokom svog obrazovanja upoznati antičke klasike, a broj klauzula nam govori koji su na njega ostavili najdublji dojam: Vergilije i Ovidije ¹². Broj od 93 ponovljene klauzule, dakle minimalno 186 stihova od ukupno 10.049, znači da je najmanje svaka 54. klauzula Vergilijeva, što ne čudi s obzirom na njegovu popularnost i važnost unutar školskog curriculumuma. Među kršćanskim piscima Buniću su omiljeni Paulin iz Nole i Juvenk, koji po broju klauzula znatno zaostaju za svoja dva prethodnika iz zlatnog doba rimske književnosti. 13 Paulinovih klauzula naprema 93 Vergilijeve sugerira nam da su Buniću, iako se nije bavio poganskom nego novozavjetnom temom, stilski uzori u pisanju heksametara više bili poganski nego kršćanski pjesnici ¹³, dok su djela kršćanske tema-

¹¹ v. Curtius 1990.

¹² Isti zaključak na temelju analize ritmički relevantnih čimbenika donosi i Glavičić.

¹³ Iako je od kasnoantičkih (kršćanskih) pjesnika preuzeo mnoge „nepravilne“ prozodije. V. Benić 2010.

tike, ponajviše *Evandjelja* i Juvenkov ep *Evangeliorum libri*, služila kao izvor građe. Nameće se usporedba sa Sannazarom koji je oblikovao priču prema Bibliji, ali se Vergilijeva prisutnost osjeća u detaljima na svakoj stranici ¹⁴. Nije iznenađujuća ni Ovidijeva prisutnost: drugi veliki uzor u pisanju heksametra ostavio je dubok trag u mnogim područjima renesansne umjetnosti ¹⁵. Izbor pisaca od kojih Bunić posuđuje klauzule stvara o njemu sliku dobrog učenika koji marljivo čita lektiru, ali povremeno i “ispod klupe” pročita poneko djelo koje ne nailazi na odobravanje u crkvenim krugovima, npr. Marcijala, Katula i Ovidijevu zbirku elegija *Amores*, koji se zbog lascivne naravi nisu smatrali prikladnima za obrazovanje i građenje mladih karaktera. Neočekivana je i upotreba klauzula iz Lukrecijevih i Manilijevih epova o prirodi i astronomiji, te Ciceronovih pjesničkih djela. Kod Bunića se od satiričara pojavljuju Lucilije i Juvenal, ali ne i Perzije, čime je anticipirao moderni stav prema njihovoj satiri kao boljem pjesničkom ostvarenju od Perzijevog.

Od 171 ponovljene klauzule koja se ne može pronaći u djelima antičkih pisaca, 41 se može smjestiti u djela talijanskih humanista. Poimenice, to su Giovanni Aurelio Augurelli, Elisio Calenzio, Ferreto de Ferreti, Nicodemo Folengo, Vicentino Galassio, Egidio Gallo, Battista Mantovano, Michael Tarchaniota Marullus, Moggio Moggio, Pietro da Moglio, Naldo Naldi, Basinio da Parma, Francesco Petrarca, Giovanni Gioviano Pontano, Convenevole da Prato, Marianus Marcus Probus, Bonvesin de la Riva, Panfilo Sasso, Giulio Cesare Scaligero, Iacopo Stefaneschi, Titus Vespasianus Strozzi, Ugolino Verino, Bonifacio Veronese, Stephanardus de Vicomercato, Gabrio de' Zamorei i Matteo Zupardo. I kod njih, kao što pokazuje primjer b1, ima preklapanja. Neobično je da nema klauzula posuđenih od Vegia i Sannazzara, čiji su epovi tematski bliži Bunićevom od npr. Petrarkinog. Svakako bi vrijedilo istražiti klauzule koje je Bunić posudio iz djela neolatinskih pjesnika, no to će biti moguće izvesti tek kad bude u potpunosti digitalizirana hrvatska latinistička baština.

Literatura:

- Barolsky, Paul. “As in Ovid, so in Renaissance Art”. *Renaissance Quarterly* Vol. 51. No. 2. 1998.
- Benić, Mislav. “Prozodija u Marulićevu epu *Davidias* i Bunićevu epu *De vita et gestis Christi*”. *Colloquia Maruliana* XIX 2010.
- Black, Robert. *Humanism and education in medieval and renaissance Italy*. Cambridge 2001.
- Bunić, Jakov. *Otmica Kerbera. Kristov život i djela*. Zagreb 1978.
- CroALA <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/svibanj> 2012.

¹⁴ Putnamov predgovor uz Sannazaro 2009.

¹⁵ Barolsky 1998.

- Curtius, Ernst Robert. *European literature and the Latin middle ages*. Princeton 1990.
- Glare, P. G. W. (ed). *Oxford Latin Dictionary*; Oxford University Press 1968.
- Glavičić, Branimir. *Versifikacija hrvatskih latinista*. Split 1996.
- Grant, W. Leonard. *Neo-Latin literature and the pastoral*. Chapel Hill 1965.
- Hardie, Philip. *The Cambridge Companion to Ovid*. Cambridge 2002.
- Hrvatski biografski leksikon*; Zagreb, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1983-2005.
- Ijsewijn, Jozef. *Companion to Neo-Latin studies. Part I: history and diffusion of Neo-Latin literature*. Leuven 1990.
- Kadić, Ante. "Croatian Renaissance". *Studies in the Renaissance* vol 6. 1959.
- Kraye, Jill (ed): *The Cambridge Companion to Renaissance Humanism*. Cambridge 2004.
- Martindale, Charles (ed): *The Cambridge Companion to Virgil*. Cambridge 1997.
- Mastandrea, P. i Tassarolo, L., *POESIS 2: Cd-Rom dei testi della poesia latina*, Zanichelli editore, Bologna 1995.
- Poeti d'Italia in lingua Latina* <http://poetiditalia.sse.unive.it:8080/poetiditalia/index.jsp?lingua=it&country=IT>
listopad 2006.
- Sannazaro, Jacopo. *Latin poetry*. Cambridge, Massachusetts/London 2009.
- Vratović, Vladimir. *Hrvatski latinizam i rimska književnost*. Zagreb 1989.

Jelena Banjac

Nastava klasičnih jezika u zagrebačkoj Klasičnoj gimnaziji od 1886. do 1950.

Klasično obrazovanje u Hrvatskoj postoji otkad su isusovci na našim prostorima organizirali školstvo. Klasična je gimnazija stoljećima bila jedini tip srednje škole ne samo kod nas nego i na ostalim prostorima gdje je postojao isusovački red. Od samog početka institucionalizacije nastave klasičnih jezika od učenika se očekivalo da, uz čitanje klasika, posebnu pozornost posvete ispravnom i okretnom govorenju i pisanju na latinskom ili grčkom jeziku. Da bi se to postiglo učenici su vježbali stil izrađujući pismene sastavke na razne teme, od svakidašnjih životnih potreba i događaja do tema iz lektire koju su čitali. U vremenima koja su uslijedila, budući da je latinski prestao biti jezik državnog i kulturnog života, paralelno s porastom zanimanja za prirodne predmete te s uvođenjem u srednjoškolsku nastavu predmeta poput fizike, matematike i kemije, mijenjale su se zadaće nastave klasičnih jezika. S obzirom da više nije bilo potrebno odgajati učenike vješte u govoru i pismu latinskog jezika, naglasak je bio na što dubljem i svestranijem tumačenju djela antičkih klasika. To je dovelo do smanjenja broja nastavnih sati grčkog i latinskog jezika te je napokon nastava iz klasičnih jezika svedena na poučavanje gramatičkih sadržaja i pravila kako bi se moglo pročitati nekoliko odlomaka klasika.

Društveno-povijesni kontekst Klasične gimnazije u Zagrebu

Klasična gimnazija u Zagrebu – *Collegium Zagradiense* najstarija je ne samo hrvatska, nego i južnoslavenska srednja škola koja kontinuirano djeluje u Republici Hrvatskoj. Utemeljili su je isusovci 3. lipnja 1607. godine. S obzirom da su škole u ono doba posvuda u svijetu služile uglavnom poučavanju latinskog jezika, takva je bila i zagrebačka gimnazija. Latinski jezik bio je nastavni jezik u svim školama. Tada se nije moglo niti pomisliti da bi hrvatski jednom mogao postati nastavni jezik u školi. Prema Zmajloviću (1957.), isusovci su imali do u sitnice razradenu nastavnu i odgojnu osnovu sadržanu u „Ratio atque institutio studiorum societatis Jesu“, koja je vrijedila za sve njihove škole, a propisana je kao službena i definitivna 1599. godine. Po nastavnoj osnovi sadržanoj u „Ratio studiorum“ predavalo se preko stotinu godina.

Još prije ukidanja isusovačkog reda Marija Terezija je nastojala provesti opsežne školske reforme. Već je u rujnu 1777. godine bila pripravna nova školska osno-